

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.4.35>

PRZESTĘPSTWA ZANIECZYSZCZENIA POWIETRZA ATMOSFERYCZNEGO JAKO PRZEDMIOT ANALIZY KRYMINOLOGICZNEJ

Natela Shevchenko

*aspirantka Katedry Kryminologii i Prawa Karno-Wykonawczego
Narodowego Uniwersytetu Prawniczego imienia Jarosława Mądrego (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-2647-8160

Natella.Chevtchenko@gmail.com

Adnotacja. W artykule podano ogólną charakterystykę kryminologiczną przestępstw związanych z zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego. Poddano analizie literaturę naukową zarówno na temat analizy, jak i problemów pokrewnych, dane statystyczne Ukrainy i Unii Europejskiej, zbadano zagraniczne doświadczenia na ten temat. Należy zauważyć, że zanieczyszczenie środowiska jako całości i powietrza atmosferycznego jako jego składnika jest poważnym problemem teraźniejszości, dlatego należy zdecydowanie walczyć zarówno z tym zjawiskiem, jak i przestępstwami związanymi z zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego. Na tej podstawie autor wnioskuje o potrzebie dalszych badań i rozwoju tego problemu.

Słowa kluczowe: kryminologia, analiza kryminologiczna, przestępstwo, przestępczość, zanieczyszczenie, powietrze atmosferyczne, środowisko.

CRIMES FROM ATMOSPHERIC AIR POLLUTION AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

Natela Shevchenko

*Postgraduate Student at the Department of Criminology and Criminal Enforcement Law
Yaroslav Mudryi National Law University (Kharkiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-2647-8160

Natella.Chevtchenko@gmail.com

Abstract. The article provides a general criminological description of crimes related to air pollution. The scientific literature on the topic of analysis as well as on related problems, statistical data of Ukraine and the European Union are analyzed, foreign experience on this issue is studied. It is emphasized that the pollution of the environment in general and the air as its component is a serious problem today, so it is necessary to resolutely fight both this phenomenon and the crimes associated with air pollution. On this basis, the author concludes that it is necessary to further study and develop this issue.

Key words: criminology, criminological analysis, crime, criminality, pollution, atmospheric air, environment.

ЗЛОЧИНИ ІЗ ЗАБРУДНЕННЯ ATMOSFERНОГО ПОВІТРЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Натела Шевченко

*аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-2647-8160

Natella.Chevtchenko@gmail.com

Анотація. У статті надана загальна кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря. Піддано аналізу наукову літературу як за темою аналізу, так і за суміжними проблемами, статистичні дані України та Європейського Союзу, вивчено зарубіжний досвід з означеного питання. Наголошено, що забруднення довкілля загалом та атмосферного повітря як його складника є серйозною проблемою сьогодення, тому треба рішуче боротися як із цим явищем, так і зі злочинами, пов'язаними і забрудненням атмосферного повітря. На цій основі автор робить висновок про необхідність подальшого вивчення та розробки зазначеного питання.

Ключові слова: кримінологія, кримінологічний аналіз, злочин, злочинність, забруднення, атмосферне повітря, довкілля.

Вступ. Забруднення довкілля, що отримало в кримінології назву «екологічні злочини», поряд з іншими екологічними проблемами сьогодення, займає значне місце в житті суспільства. Цей процес, зумовлений насамперед діяльністю людини, призводить до погіршення якості всіх його складників, зокрема атмосферного повітря. Потрапляння до атмосфери Землі різного роду шкідливих речовин та газів заподіює істотну шкоду здоров'ю населення певного регіону чи країни, викликаючи захворювання, а також наносить збитки іншим живим істотам. Особливе місце в структурі досліджуваного явища займають злочини із забруднення

атмосферного повітря. Тому одним з основних завдань світової спільноти має бути охорона навколишнього природного середовища, в тому числі й запобігання цим злочинам, так як саме воно є найбільшим екологічним ризиком для сучасної Європи та світу.

Основна частина. В юридичній літературі різного роду аспектам, пов'язаним з проблемами протидії екологічній злочинності, у тому числі й злочинам, пов'язаним із забрудненням довкілля в цілому чи його окремим елементам, зокрема атмосферного повітря, приділяли увагу такі відомі вчені, як М.М. Бринчук, С.Б. Гавриш, А.П. Гетьман, О.М. Джужа, О.Л. Дубовик, Е.М. Жевлаков, А.П. Закалюк, Н.Г. Іванова, Т.В. Корнякова, О.М. Костенко, О.П. Литвин, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, А.М. Плешаков, П.Ф. Повеліцина, Г.С. Поліщук, В.М. Присяжний, Ю.А. Турлова, І.О. Харь, В.І. Шақун, А.М. Шульга, Ю.С. Шемшученко та ін.

Мета дослідження – визначити злочини із забруднення атмосферного повітря в якості об'єкта кримінологічного аналізу.

Методи дослідження. Методологічною основою статті стали такі методи, як діалектичний, історичний, аналізу і синтезу, формально-логічний, статистичний, герменевтичний, порівняльно-правовий.

Результати. Що ж мається на увазі коли говорять про забруднення повітря? Так, воно обумовлено викидом газів і частинок в атмосферу в результаті різних видів діяльності людини, таких як неефективне спалювання палива, сільське господарство і фермерство тощо. Існують також природні джерела, що сприяють забрудненню повітря, включаючи частки ґрунтового пилу і солі в морських аерозолях. Забруднювачі повітря можуть викидатися в атмосферу безпосередньо з джерела (первинні забруднювачі) або утворюватися в результаті хімічних реакцій в атмосфері (вторинні забруднювачі). Коли концентрація цих речовин в повітрі досягає критичних рівнів, вони завдають шкоди людям, тваринам, рослинам і екосистемам, знижуючи прозорість атмосфери і викликаючи корозію матеріалів, руйнування будівель та об'єктів культурної спадщини (Frequently Asked Questions On Air Pollution).

Об'єктом кримінологічного аналізу є забруднення атмосферного повітря, до особливостей якого крім латентності можна віднести таке: 1) така злочинність породжує екологічні катастрофи; 2) процеси глобалізації, зумовлені науково-технічним прогресом, через антропогенний і техногенний вплив на екосистему мали наслідком глобалізацію екологічної злочинності та зумовили її транснаціональний характер; 3) за масштабами, руйнівною силою і тривалістю незворотних процесів, наслідки екологічних злочинів не порівнянні з наслідками інших видів злочинної діяльності разом узятими; 4) соціальна небезпека, всеосяжний характер і тривалий негативний вплив екологічних злочинних посягань повноцінно не охоплюються офіційною статистикою; 5) не створено єдиної геоінформаційної системи, яка б давала можливість достовірно визначати рівень і різні кримінологічні параметри екологічної злочинності; 6) рівень судово-слідчої практики є доволі низьким (Турлова, 2018: 211–212).

Наразі проблема забруднення атмосферного повітря цілком і повністю не вирішена у жодній країні світу, однак в багатьох країнах-членах ЄС, США, Канаді, Японії, Китаї тощо рішуче йдуть до мінімізації такого забруднення.

Щонайменше Конституції 155 країн світу передбачають право громадян на здорове навколишнє середовище. Зобов'язання, пов'язані з чистим повітрям, містяться в ряді міжнародно-правових актів з прав людини, включаючи Загальну декларацію прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. У 2019 на 40-й сесії Ради з прав людини в доповіді Спеціального доповідача з питання про права людини і навколишньому середовищу особливу увагу було приділено праву будь-якої людини дихати чистим повітрям. У цій доповіді висвітлюються сім кроків, які повинні бути зроблені державами для здійснення права дихати чистим повітрям.

Згідно з даними офіційної статистики рівень викидів в атмосферу забруднюючих речовин в більшості країн хоча й знижується, проте залишається достатньо високим. Зокрема, Євростат надає низку статистичних даних про стан навколишнього природного середовища, наприклад, щодо забруднення атмосферного повітря. Він зазначає, що починаючи з 1990-х років фіксується зменшення рівня викидів всіх видів забруднювачів. Наприклад, викиди оксиду сірки знизилися з 25 млн т до 2,3 млн т, оксиду азоту з 18 млн т до 7,5 млн т, аміаку з 5,2 млн т до 3,9 млн т (Air pollution statistics). Однак, незважаючи на те, що якість повітря в Європі за останні роки покращилася, рівні забруднення все ще перевищують стандарти ЄС та рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ).

Крім того, забруднення повітря також є фактором, який ускладнює ситуацію, пов'язану з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, викликаній коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19). Дослідження, проведені в перші місяці пандемії, показали прямий зв'язок між рівнем забруднення повітря і підвищеною вразливістю людей перед цим захворюванням. У дослідженнях також стверджувалося, що поширенню COVID-19 може сприяти забруднення повітря твердими частинками. Результати цих досліджень потребують подальшого вивчення, але є ще однією причиною для вжиття заходів по боротьбі із забрудненням повітря (Frequently Asked Questions On Air Pollution).

Кримінальна відповідальність за вчинення екологічних злочинів встановлена кримінальними кодексами багатьох країн, наприклад Республіки Білорусь, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччини, Республіки Австрії, Королівства Іспанії, Китайської Народної Республіки, України тощо. Так, згідно зі ст. 241 Кримінального кодексу України (далі – КК України) забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля або якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки є кримінально каранним діянням.

Відповідно до законодавства України під забрудненням атмосферного повітря слід розуміти змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища (Про охорону атмосферного повітря: Закон України).

Об'єкт запобіжного впливу при вчиненні злочинів проти атмосферного повітря, як визначальний елемент вчення про запобігання та протидію злочинності, досліджувало багато науковців, зокрема В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Литвинов, С.Ю. Лукашевич. Останній зазначає, що визначення сутності об'єкта запобігання є запорукою для правильного вибору заходів запобігання злочинності і окремим її видам та визначення кола і компетенції суб'єктів такого запобігання (Лукашевич, 2017: 112).

Зазначені злочини характеризуються високим рівнем латентності, зокрема штучної. Так, в Україні у 2015 р. правоохоронними органами було обліковано 51 кримінальне правопорушення, пов'язане з забрудненням атмосферного повітря (Звітність. Січ.-груд. 2015 р.), у 2016 р. – 96 (Звітність. Січ.-груд. 2016 р.), у 2017 р. – 70 (Звітність. Січ.-груд. 2017 р.), у 2018 р. – 90 (Звітність. Січ.-груд. 2018 р.), у 2019 р. – 86 (Звітність. Січ.-груд. 2019 р.), протягом січня-жовтня 2020 р. – 72 (Звітність. Січ.-жовт. 2020 р.). При цьому спостерігається дуже мала кількість судових рішень, в тому числі вироків. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – Реєстр) міститься за 2015 р. – 14 ухвал, 1 вирок, за 2016 р. – 53 ухвали, 1 вирок; 2017 р. – 27 ухвал, 1 вирок; 2018 – 5 ухвал, 0 вироків; 2019 – 8 ухвал, 0 вироків; у 2020 станом на 04.12.2020 вже існує 8 ухвал (Єдиний державний реєстр судових рішень). Більшість ухвал стосуються закриття кримінального провадження, зокрема, у зв'язку із невстановленням особи, що вчинила злочин або закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Усього Реєстр містить 134 рішення, з них 5 вироків.

Через такий високий рівень штучної латентності з'являється проблема адекватного відображення реальної дійсності, а отже й унеможливується повноцінна діяльність із запобігання забруднення атмосферного повітря. Не маючи відомостей про фактичні розміри екологічної злочинності, її рівень, структуру, динаміку, неможливо визначити потрібні для боротьби з нею кількості сил і коштів правоохоронних та інших органів, їх концентрацію на окремих напрямках цієї діяльності. Не будучи достатньо проінформованим про стан екологічної злочинності й не маючи достовірного кримінологічного прогнозу на майбутнє, суспільство і керівництво країни не можуть уявити всієї гостроти проблеми. Саме тому не залучаються повною мірою соціальні й державні інститути на боротьбу з цим явищем. Немає також можливості для розроблення правильної тактики і стратегії протидії екологічній злочинності, у тому числі правозастосовної і законодавчої діяльності (Поліщук, 2004: 86).

Нагальним є питання щодо суб'єкта злочину при вчиненні забруднення атмосферного повітря. Цілком логічно, що жодний пересічний громадянин, який є власником автомобіля, не може заподіяти такої значної шкоди, як передбачено кримінальним законодавством. У цьому контексті варто казати про підприємства, фабрики, заводи, що здійснюють масові викиди шкідливих речовин у повітря. З огляду на це постає питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб.

Так, в країнах англо-американської правової сім'ї, зокрема у деяких штатах США та у Великобританії, існує інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб. Наприклад, у 1978 р. генеральний атторней штату Індіана пред'явив компанії Форда звинувачення в убивстві трьох осіб, що згоріли в автомобілях марки «Пінто». Розслідування встановило, що керівництво компанії випустило автомобіль цієї марки в продаж, знаючи, що його бензобак розташований у небезпечному місці й може вибухнути при зіткненні. Ця справа стала першою в історії американської юстиції, коли корпорації було пред'явлене звинувачення в убивстві і підприємство несло саме кримінальну відповідальність. З часом цей інститут став поширюватися світом та був запроваджений в Австралійському Союзі, Королівстві Бельгія, Угорщині, Королівстві Данія, Державі Ізраїль, Республіці Ірландія, Ісландії, Канаді, Китайській Народній Республіці, Королівстві Нідерландів, Королівстві Норвегія, Республіці Польща, Румунії, Республіці Словенія, Фінляндській Республіці, Французькій Республіці, Швейцарській Конфедерації та деяких інших країнах. Водночас це питання залишається дискусійним в багатьох країнах. До причин необхідності встановлення саме кримінальної відповідальності юридичних осіб можна зарахувати, передусім, необхідність боротьби з екологічними, злочинами. У багатьох випадках індивідуальна відповідальність службовців корпорацій, а тим більше її представників, не може відшкодувати заподіюваний збиток і запобігти вчиненню нових аналогічних правопорушень. Крім того, у деяких випадках досить складно, а часом – неможливо, визначити фізичну особу, винну у вчиненому злочині й одноосібно відповідальну за наслідки, що настали, особливо, якщо діяльність у цілому юридичної особи була спрямована на порушення кримінального закону, а її керівництво, службові особи та представники змінювались. Водночас корпоративна кримінальна відповідальність усе частіше одержує підтримку, у тому числі на міжнародному рівні (Абакумова, 2016: 38-39).

Наприклад, протягом останніх років значно покращується стан повітря у Пекіні, що слугує прикладом для інших міст. Це стало результатом витрати великої кількості часу, ресурсів та політичної волі. Система управління якістю повітря в Пекіні підтримується моніторингом і оцінкою, розподілом джерел забруднення та інвентаризацією викидів. Вона також містить всеохоплюючі правові стандарти і суворе дотримання природоохоронного законодавства. Робота щодо забезпечення якості повітря підтримується економічною політикою, участю громадськості та координацією щодо запобігання і контролю забруднення повітря в регіоні (Beijing air improvements provide model for other cities). Крім того, варто зазначити, що відповідно до ст. 338 Кримінального кодексу Китайської Народної Республіки незаконне розміщення, зберігання або викид в землю, воду або атмосферу радіоактивних забруднюючих речовин, що містять джерела інфекційних захворювань відходів, отруйних

або інших небезпечних відходів, якщо це призвело до серйозної екологічної катастрофи, завдавши значної шкоди державному або приватному майну або життю і здоров'ю людей, – караються позбавленням волі на строк до 3 років або короткостроковим арештом, а також одночасно або в якості самостійного покарання – штрафом; ті самі діяння, якщо вони спричинили за собою особливо тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років і штрафом (Уголовный кодекс Китая, 2017: 153-154). Таким чином, У Китаї діє доволі суворе законодавство, яке суттєво впливає на зменшення кількості викидів в атмосферне повітря.

Саме уряди держав несуть відповідальність за забезпечення своїх громадян чистим повітрям. У національних і місцевих органів влади є безліч варіантів поліпшення якості повітря. Забруднення повітря – це проблема, методи вирішення якої відомі. Зокрема, необхідно інвестувати кошти в нарощування потенціалу з вимірювання та моніторингу рівня забруднення повітря за допомогою створення мереж моніторингу та забезпечити належну експлуатацію і обслуговування таких мереж, а також дотримання процедур, які гарантують якість і надійність вимірювань якості повітря.

Важливого значення набуває питання транскордонного забруднення повітря на великі відстані, що, відповідно до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані ЄЕК ООН (далі – Конвенція), означає забруднення повітря, фізичне джерело якого знаходиться повністю або частково в межах території, що знаходиться під національною юрисдикцією однієї держави, і негативний вплив якого проявляється на території, що знаходиться під юрисдикцією іншої держави, на такому відстані, що в цілому неможливо визначити частку окремих джерел або груп джерел викидів. В цьому випадку важливо застосовувати багатонаціональний / регіональний підхід. Міжнародне співробітництво сприяє обміну знаннями, досвідом роботи та належній практиці, а також підвищує значущість і збільшує обсяг ресурсів, необхідних для боротьби з кризою, пов'язаним із забрудненням повітря, на рівні, відповідному масштабами проблеми. Гарним прикладом позитивних результатів реалізації багатонаціонального міжурядового підходу до скорочення забруднення повітря є Конвенція, яка стала першим правовим документом, заснованим на скоординованому підході ряду країн до спільного вирішення їхніх спільних проблем, пов'язаних із забрудненням повітря (Frequently Asked Questions On Air Pollution).

Висновки. Отже, незважаючи на те, що екологічна злочинність виступає окремим видом злочинності, в її структурі особливе місце посідають злочини із забруднення атмосферного повітря. Це пов'язане, в першу чергу, з тим, що викиди різного роду речовин становлять суттєву загрозу як для здоров'я та життя людей, так і для навколишнього природного середовища. В той же час існує ряд дієвих засобів, як правового, так і кримінологічного характеру, боротьби зі злочинами із забруднення атмосферного повітря.

Отже, вивчення злочинів проти атмосферного повітря як об'єкта кримінологічного аналізу дасть змогу визначити детермінаційний комплекс цих діянь, що сприятиме вдосконаленню наявних і розробленню нових заходів запобігання цим злочинам.

Список використаних джерел:

1. Air pollution statistics - emission inventories. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Air_pollution_statistics_-_emission_inventories (Last accessed:16.11.2020)
2. Beijing air improvements provide model for other cities. URL: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/beijing-air-improvements-provide-model-other-cities> (Last accessed:16.11.2020).
3. Frequently Asked Questions On Air Pollution. URL: <https://www.cleanairblueskies.org/did-you-know/frequently-asked-questions-air-pollution> (Last accessed:16.11.2020).
4. Абакумова Ю.В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльна характеристика. *Право та державне управління*. 2016. № 1. С. 32-41.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2020).
6. Звітність. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 року. Форма №2: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Деркомстатом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820
7. Звітність. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 року. Форма № 2: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Деркомстатом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=
8. Звітність. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року. Форма № 2: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Деркомстатом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820
9. Звітність. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2018 року. Форма № 2: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Деркомстатом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820
10. Звітність. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 року. Форма № 2: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Деркомстатом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820#
11. Звітність. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2020 року. Форма № 2: затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 за погодженням з Деркомстатом України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820
12. Лукашевич С. Ю. Наукові підходи до визначення сутності об'єкта запобігання злочинності. *Форум права*. 2017. № 3. С. 109–113.
13. Поліщук Г. С. Чинники, що зумовлюють латентність злочинів проти довкілля. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 5. С. 83–94.

14. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. №2707-XII. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
15. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. на здоб. наук. ст. докт. юр. Наук. Київ, 2018. 466 с.
16. Уголовный кодекс Китая / под ред. проф. А.И. Коробеева и проф. А.И. Чучаева, пер. с китайского проф. Хуан Даосю. Москва: ООО «Юридическая фирма контракт», 2017. 256 с.

References:

1. Air pollution statistics - emission inventories. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Air_pollution_statistics_-_emission_inventories (Last accessed:16.11.2020)
2. Beijing air improvements provide model for other cities. URL: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/beijing-air-improvements-provide-model-other-cities> (Last accessed:16.11.2020).
3. Frequently Asked Questions On Air Pollution. URL: <https://www.cleanairblueskies.org/did-you-know/frequently-asked-questions-air-pollution> (Last accessed:16.11.2020).
4. Abakumova Yu. V. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialna kharakterystyka. Pravo ta derzhavne upravlinnia. 2016. № 1. S. 32-41. [Abakumova Y. V. Criminal liability of legal entities: a comparative characteristic. Law and Public Administration. 2016. № 1. C. 32-41. [in Ukrainian].
5. Iedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (data zvernennia: 04.12.2020). [Single State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (date of application: 04.12.2020) [in Ukrainian].
6. Zvitnist. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2015 roku. Forma № 2: zatv. nakazom HPU vid 23.10.2012 za pohodzhenniam z Derkomstatom Ukrainy [Statements. A single record of persons who committed criminal offences in the period from September to August 2015. Form No. 2: enacted by the decree of the GPU of 23.10.2012 in accordance with the State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820
7. Zvitnist. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2016 roku. Forma № 2: zatv. nakazom HPU vid 23.10.2012 za pohodzhenniam z Derkomstatom Ukrainy [Statements. A single report on persons who committed criminal offenses during the period from September to August 2016. Form No. 2: enacted by the decree of the GPU of 23.10.2012 in accordance with the State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=
8. Zvitnist. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2017 roku. Forma №2: zatv. nakazom HPU vid 23.10.2012 za pohodzhenniam z Derkomstatom Ukrainy [Statements. A single report on persons who committed criminal offenses in the period from September to August 2017. Form No. 2: enacted by order of the GPU from 23.10.2012 in accordance with the State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820
9. Zvitnist. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2018 roku. Forma №2: zatv. nakazom HPU vid 23.10.2012 za pohodzhenniam z Derkomstatom Ukrainy [Statements. A single report on persons who committed criminal offenses for the period from September to August 2018. Form №2: enacted by order of the GPU from 23.10.2012 in accordance with the State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820
10. Zvitnist. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2019 roku. Forma № 2: zatv. nakazom HPU vid 23.10.2012 za pohodzhenniam z Derkomstatom Ukrainy [Statements. A single report on persons who committed criminal offenses for the period from September to August 2019. Form №2: enacted by decree of the GPU from 23.10.2012 in accordance with the State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820#
11. Zvitnist. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia za sichen-zhovten 2020 roku. Forma № 2: zatv. nakazom HPU vid 23.10.2012 za pohodzhenniam z Derkomstatom Ukrainy [Statements. A single report on the persons who committed criminal offenses in the autumn and autumn of 2020. Form No. 2: enacted by order of the GPU from 23.10.2012 in accordance with the State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820
12. Lukashevych S. Yu. Naukovi pidkhody do vyznachennia sutnosti obiekta zapobihannia zlochynnosti. Forum prava. 2017. № 3. S. 109–113 [Lukashevich S. Scientific approaches to the definition of the essence of the object of prevention of malevolence. Law Forum. 2017. № 3. C. 109–113 [in Ukrainian].
13. Polishchuk H. S. Chynnyky, shcho zumovliuyut latentnist zlochyniv proty dovkillia. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy. 2004. № 5. S. 83–94 [Polishchuk G. S. Chinnik, zumovlyuyut latency of malice against Dovkillia. Scientific journal of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine. 2004. № 5. C. 83–94 [in Ukrainian].
14. Pro okhoronu atmosfernoho povitria : Zakon Ukrainy vid 16.10.1992 r. №2707-KhII. Data onovlennia: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> [On Protection of Atmospheric Air : Law of Ukraine from 16.10.1992 № 2707-XII. Date of update: October 16, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> [in Ukrainian].
15. Turlova Yu. A. Protydiia ekolohichnii zlochynnosti v Ukraini: kryminolohichni ta kryminalno-pravovi zasady: dys. na здоб. наук. ст. doкт. юр. Наук. Kyiv, 2018. 466 с. [Turlova Y. A. The counteraction of environmental malpractice in Ukraine: criminological and criminal-legal principles: thesis for the PhD in Law. Kiev, 2018. 466 с. [in Ukrainian].
16. Ugolovnyi kodeks Kitaia / pod red. prof. А.И. Коробеева и проф. А.И. Чучаева, пер. с китайского проф. Хуан Даосю. Москва: ООО «Юридическая фирма контракт», 2017. 256 с. [The Criminal Code of China / ed. by Prof. A.I. Korobeev and Prof. A.I. Chuchaev, translated from Chinese by Prof. Huang Daoxu. Moscow: LLC Law Firm Contract, 2017. 256 с. [in Russian].